

KRÁTKÉ ZPRÁVY A ZPRÁVY Z AKCÍ / REPORTS

Čáp černý hnízdí v Českém krasu

The black stork (*Ciconia nigra*) breeds in the Bohemian KarstFrantišek Pojer¹

Abstract

The black stork (Ciconia nigra) has been breeding in the Bohemian Karst continuously since 2014. Earlier poorly documented sporadic breeding in the area has even been possible since the 1980s. With respect to relatively limited extent of forested areas in the Bohemian Karst, only one nest is usually active there. The adjacent forested areas of the Hřebeny (Brdy) Hills and the Křivoklát area harbor larger black stork populations while the current number of breeding pairs is estimated at 500 in the whole Czech Republic.

1. Úvod

Čáp černý (*Ciconia nigra*) je velmi zajímavým druhem zvláště chráněným podle předpisů na ochranu přírody. Jeho nedávno potvrzené hnízdění v Českém krasu zapadá do mozaiky poznání tohoto druhu a určité zpoždění oproti jiným oblastem je dáno pravděpodobně poměrně omezenými zdroji potravy (hlavně drobné ryby), kterou hledá téměř výhradně ve vodě. Připomíná to situaci s rozšiřováním a hnízděním labutí velkých v 70. a 80. letech minulého století, kdy také málo vodnatá oblast Českého krasu byla obsazena později než vhodné rybniční oblasti v jiných částech Čech.

2. Charakteristika druhu

Čápa černého asi není třeba příliš představovat – je jen o málo menší než jeho blízký příbuzný čáp bílý, bývá celý leskle černý a jen prsa a břicho má bílé, zobák a nohy jsou v dospělosti červené. V letu upoutá natažený krk, ale protože drží hlavu a krk níže, jeví se pozorovateli jako trochu hrbatý. V současnosti již nejsou čápi černí takovou vzácností, jako před více než 60 lety, kdy bylo nalezeno v Čechách jejich první hnízdo v Krkonoších (1952). V českém vnitrozemí začali nejdříve hnízdit na Křivoklátsku (Lánská obora), a to ke konci 50. let minulého století (LORENC 1959). Čáp černý byl v minulosti pronásledován a zastřelení ptáci byli jako cenná trofej vycpáváni. Teprve po druhé světové válce se začal na naše území znovu šířit přes Moravu ze severovýchodu, pravděpodobně hlavně z Polska. Postupně obsadil celé území České republiky a v současnosti se odhaduje, že u nás hnízdí asi 500 párů, ale počítačové modely naznačují, že to může být i více. Přesto se Českému krasu čápi černí dlouho vyhýbali.

O postupném obsazování ČR čápy černými máme poměrně podrobné informace právě díky jejich krásnému a impozantnímu vzhledu, kupodivu však žijí velmi nenápadně. První zprávy o hnízdech pocházejí od lesníků, protože mláďata vyvádí vysoko na stromech v klidných a odlehlých místech hluboko v lesích. Vyhledávají přednostně starší až přestárle lesní porosty s přirozeným složením dřevin. Někde si oblíbili především buky, známe však hnízda i na dubu, borovicích, modřínu nebo i jiných druzích stromů, výjimečně hnízdí v ČR i na skalách (např. v Národním parku České Švýcarsko). S přibývajícím počtem čápů černých se však začínají objevovat hnízda i poměrně

blízko lidských sídel a vzácně se usadí i ve stromoradi nebo břehovém porostu potoka. Tento jev je dáván do souvislosti s dosažením nosné kapacity prostředí (obsazení vhodných lokalit) v konkrétním území, které posléze vede k umísťování hnízd v suboptimálních podmínkách v otevřené krajině a dokonce v blízkosti lidských sídel. Příčinou této nové situace může být i postupná adaptace (přizpůsobování se) čápů černých k životu blíže lidem a lidským sídlům.

3. Historie

Český kras není typickou oblastí vhodnou pro hnízdění čápa černého. Několik pozorování čápa černého z této oblasti pochází ze druhé poloviny 80. let 20. století z širšího okolí Kotýzu (Skořepa, písemné sdělení). Do stejné doby se datuje údaj o hnízdění v rezervaci Voškov (Dobeš, Dobešová, ústní sdělení). Hnízdo bylo údajně ve stráni napravo od železniční trati při jízdě na Prahu. Toto hnízdění koresponduje s hnízdním výskytem v nejbližším okolí Českého krasu, konkrétně na Hřebenech, které patří do Brdské vrchoviny. Pravděpodobně odtud mohli pocházet hnízdící ptáci na Voškově, protože jedno hnízdo bylo známé na přelomu 70. a 80. let minulého století nedaleko Řevnic, v údolí potoka pod vrcholem Babka a přibližně od poloviny 90. let do roku 1998 hnízdili čápi ve stráni Hřebenu nad obcí Halouny. Při pohledu na mapu je zřejmé, že by se mohlo jednat o jedno hnízdní teritorium v průběhu cca 20 let (viz obr. 1).

Na odvrácené straně Hřebenu bylo hnízdění prokázáno v rezervaci Stožec – již koncem 70. let, mláďata zde kroužkoval J. Hanousek (Archiv Kroužkovací stanice Národního muzea). Toto hnízdo na buku existovalo ještě v polovině 80. let, ale čápi v té době již začali hnízdit v nedaleké oboře Aglaia u Dobříše. Zde, také na buku, vyváděli mláďata nepřetržitě 20 let na stejném hnízdě až do roku 2007. Další rok jim hnízdo obsadili krkavci velcí a čápi se v teritoriu za posledních několik let zřejmě vícekrát přestěhovali, třikrát hnízdili úspěšně opět v rezervaci Hradec (naposledy v roce 2012). V letošním roce (2016) opět využili hnízdo u Voznice, které bylo naposledy obsazeno v roce 1997 (tehdy byla dvě aktivní hnízda jen necelé dva kilometry daleko od sebe!). Historii tohoto hnízda a potravní místa hnízdního páru popsal PEŠKE (2004), protože oba čápi byli označeni vysílací v rámci projektu Českého rozhlasu Africká odysea (BOBEK et al. 2007). Na mapě jsou znázorněna všechna jmenovaná hnízda a jsou zahrnuta v jednom dlouhodobě existujícím hnízdním teritoriu.

¹ Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, Kaplanova 1, 148 00 Praha 11 – Chodov; frantisek.pojer@nature.cz

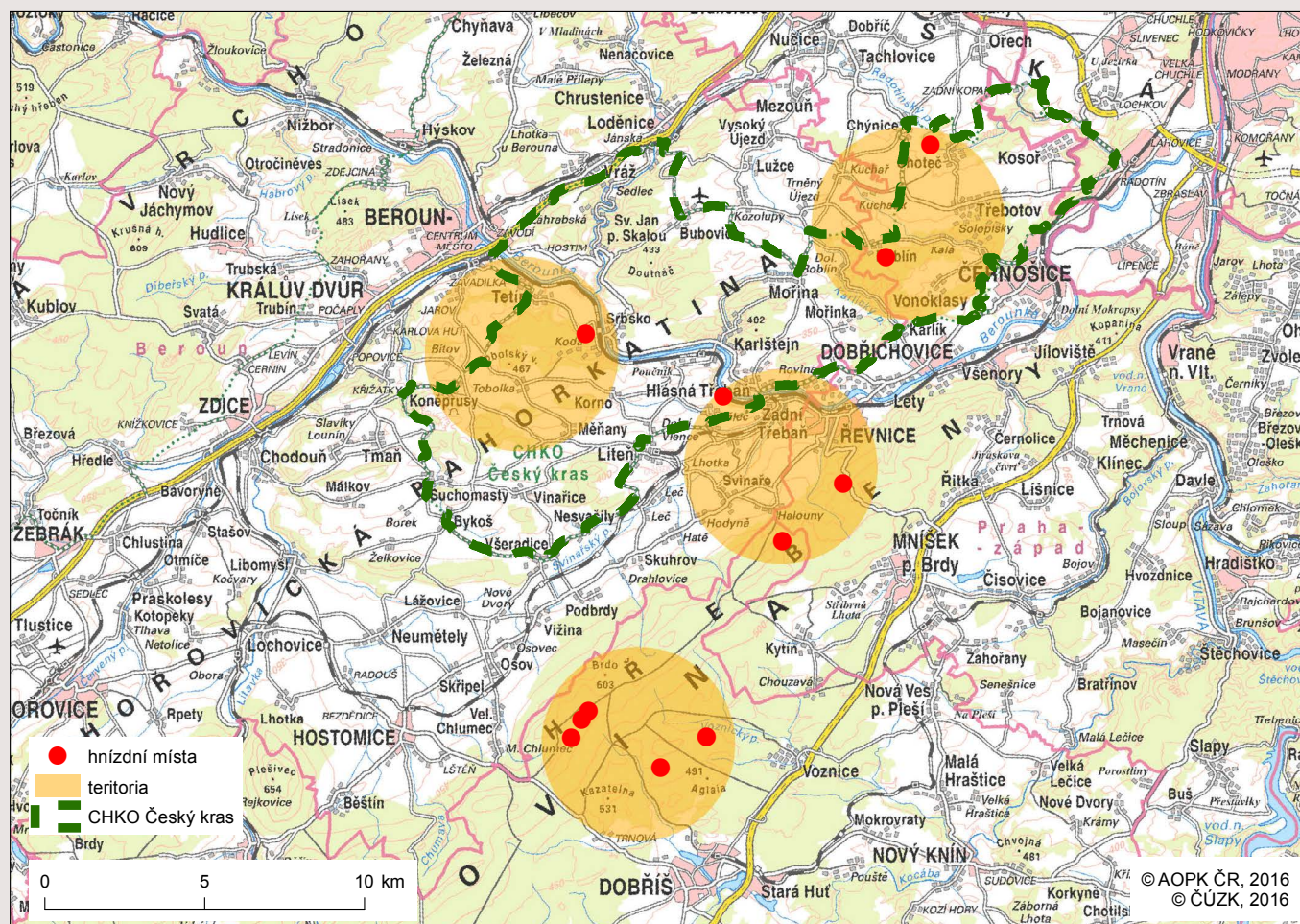
Poděkování: Za poskytnutí informací o hnízdě a hnízdění v okolí Roblína děkuji Jaroslavu Veselému (Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, RP Střední Čechy, Správa CHKO Český kras) a za obdobné informace také dalším jmenovaným kolegům u ostatních hnízd.

Český kras (Beroun), XLII (2016), 62–64, 4 obr.

© Muzeum Českého krasu, p. o., Beroun

ISSN 1211-1643

ISBN 978-80-87708-08-8

Obr. 1. Mapka znázorňuje popisovaná hnízda a schematicky naznačuje známá hnízdni teritoria v Českém krasu a okolí (podrobnosti v textu). Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

Fig. 1. A map showing the positions of the black stork nests in the Bohemian Karst and in closely adjacent areas (the nesting territory delineated). Map © State Administration of Land Surveying and Cadastre, www.cuzk.cz.

4. Současnost

První zdokumentované hnízdo čápa černého na území CHKO Český kras ohlásil v roce 2014 Jaroslav Veselý (písemné sdělení) u Roblína ve východní části CHKO. Bylo zde postaveno nové hnízdo na buku, ale bohužel, hnízdění nebylo úspěšné, ptáci zřejmě již inkubovali, ale nakonec hnízdo opustili, i když byl ve spolupráci se správcem lesa zajištěn klid a neprobíhaly v okolí lesnické práce. Podobná situace byla i v roce 2015, kdy se ptáci na jaře na hnízdo vrátili, ale hnízdění neproběhlo. V roce 2016 se již čápi na lokalitě vůbec neobjevili. V této souvislosti je velmi zajímavá historická informace, kterou jsem získal v létě 2016 od Jana Štěpničky (ústní sdělení) o opakovaném hnízdění čápů černých v blízkosti Chotče ve druhé polovině 80. let minulého století. Hnízdo u Radotínského potoka bylo tehdy postaveno na habru a zbytek existoval ještě asi před dvěma roky. Vypadá to, že hnízdni teritorium zde tedy existuje také poměrně dlouho a je pravděpodobné, že zasahuje do zalesněného komplexu Karlického údolí, kde mohlo a může hnízdění uniknout pozornosti.

První úspěšné a doložené hnízdění proběhlo v roce 2015 v národní přírodní rezervaci Koda. Fotografie odrostlých mláďat na hnízdě byla uveřejněna na obálce loňského čísla tohoto časopisu s krátkým popisem a informací. Vloni zde čápi vyvedli pět mláďat. Jedno z nich však zahynulo hned při jednom z prvních letů na sloupu elektrického vedení v těsné blízkosti hnízda (ve vzdálenosti cca 80 m).

O jednom z dalších loňských mláďat přišlo hlášení koncem léta 2016 z Maďarska (viz další odstavec).

Také v roce 2016 čápi zahnízdili a vyvedli tři mláďata. V obou letech byla všechna mláďata kroužkována. Hnízdo je umístěno na buku ve výši 20 metrů nad zemí ve starém bukovém porostu na okraji rezervace (umístění hnízda obr. 2, malá mláďata na hnízdě obr. 4).

Podle aktuální velikosti hnízda lze soudit, že čápi na stejném místě hnízdí již déle než uvedené dva roky. Tomu nasvědčují i několikrát pozorování v okolí hnízdni lokality, především v Berounce pod Tetínem a v Litavce v Berouně v několika minulých letech, kdy jsme se domnívali, že se může jednat o ptáky z tradiční hnízdni oblasti Křivoklátska (POJER 2011), nebo že se jejich hnízdo může nacházet někde v údolí potoka Loděnice. První opakovaná pozorování z blízkého okolí této hnízdni lokality pocházejí již z roku 2011 z Berounky pod Tetínem (Schön, <http://www.birds.cz/avif>) a lze tedy dovozovat, že čápi již tehdy mohli hnízdit na popisovaném hnízdě. Další pozorování z posledních několika let ze západní části CHKO Český kras jsou shromážděna v Nálezové databázi ochrany přírody (NDOP) Agentury ochrany přírody a krajiny ČR a velmi pravděpodobně souvisejí s tímto hnízdem (hnízdni teritorium).

5. Výsledky kroužkování

V České republice se od roku 1994 používají k označování čápů černých vedle kovových kroužků Kroužkovací stanice Národního muzea

také plastové, tzv. odečítací, kroužky, které umožňují přečtení unikátního kódu dalekohledem na větší vzdálenost bez odchyty ptáka (jak je to nutné u pěvců či jiných druhů označených pouze kovovými kroužky) a jednoznačnou identifikaci konkrétního jedince.

Na hnízdě v Kodě byl v obou posledních letech takto pozorován hnízdící kroužkovaný samec s kódem 6155. Tento čáp pochází z národního parku České Švýcarsko, kde byl označen jako mládě na hnízdě v roce 2006. V době hnízdění v Českém krasu mu tedy bylo 9, respektive 10 let. Čápi černí dospívají a začínají hnízdit ve třech letech věku, tento náš čáp tedy zřejmě hnízdil poprvé v roce 2009. A v roce 2011 byl jako hnízdící zastižen na hnízdě u Drahenic (okr. Příbram), v lesním komplexu na pomezí Středočeského a Jihočeského kraje, kde krmil dvě mláďata. Usadil se tehdy 153 km daleko od rodného hnízda, prakticky přesně jižním směrem. Hnízdo v Kodě je vzdáleno 104 km a také téměř přesně na jih od místa narození. Tento čáp je pozoruhodný poměrně velkou vzdáleností svého „přesídlení“, tj. usazení na jiném místě, než bylo předchozí hnízdění. Dosud známé přesuny našich čápů mezi různými používanými hnízdy byly jen do vzdálenosti asi 20 km (POJER 2009), v našem případě je to téměř přesně 50 km.

Jedno z mláďat označených na hnízdě v Kodě v roce 2015 (kroužek s kódem 62VX) bylo 19. srpna 2016 pozorováno v Maďarsku 430 km daleko od rodného hnízda. Jedná se o mladého ptáka v druhém roce života, který ještě nehnízdil a byl zastižen pravděpodobně již na cestě do zimovišť, která se nacházejí v subsaharské Africe v tzv. pásu Sahelu od Senegalu po Etiopii (BOBEK et al. 2007). Někteří nedospělí ptáci zřejmě i v létě zůstávají v Africe, případně se vracejí jen do oblasti Středomoří a Blízkého východu, odkud na podzim znovu táhnou do zimovišť v Africe.

Další pozorování a fotografie kroužkovaného čápa v Českém krasu pochází z července roku 2008 z Berounky pod Tetínem a jednalo se o čápa s kroužkem 615R, který byl označen v roce 2005 v pražské Zoologické zahradě jako potomek zde chovaného páru. Odchovaná mláďata byla v tehdejších letech po opuštění hnízda ponechávána v areálu Zoo volně a byl jim umožněn odlet. U některých z nich jsme získali informace o výskytu a dokonce několik těchto ptáků po dosažení dospělosti zahnízdilo ve volnosti. I v případě čápa 615R se již mohlo jednat o hnízdícího jedince někde v okolí místa pozorování, tedy v Českém krasu.

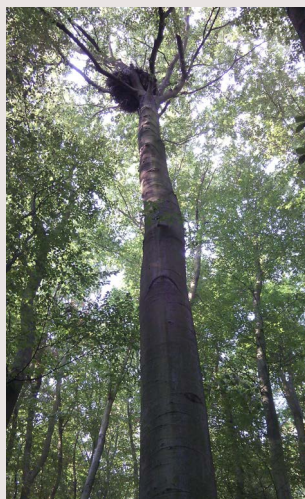
V roce 1997 byl v rámci projektu Africká odysea označen miniaturními vysílači čapí pár na hnízdě u Voznice a jeho potravní okrese zasahoval až do potoků na z. okraji CHKO Český kras (okolí Suchomast, Všeradic), jak to podrobně popsal PEŠKE (2004). Samice z tohoto páru zahynula při podzimním tahu 1997 v pohorí Antiatlasy v Maroku, samec se na jaře 1998 vrátil a obsadil s jinou samicí sousední hnízdo v oboře Aglaia, ale odtud byl vypuzen jinými čápy. Potom se ještě asi měsíc (do května 1998) pohyboval v širším okolí a zaletoval až ke Karlštejnu. Všechny tyto poznatky dokládají, že ptáci z hnízdišť na Hřebenech komunikují s územím Českého krasu, které může být součástí jejich domovského okrsku.

6. Závěr

Čáp černý od 50. let minulého století postupně obsadil celé území České republiky, přičemž u méně příznivých oblastí k uvedenému jevu došlo v posledních dvou desetiletích. Základní podmínkou pro hnízdění čápa černého zůstává přítomnost lesa a hnízdních stromů a zejména dostatek vhodné potravy v okolí hnízdních lokalit. To je i případ Českého krasu, kde bylo hnízdění potvrzeno teprve v posledních letech. Protože přírodní podmínky se v čase proměňují, naznačuje zřejmě hnízdění čápa černého v jádrové oblasti CHKO Český kras zlepšení trofických podmínek pro tento druh a pravděpodobně zlepšení přírodního prostředí obecně. Trvalé hnízdění čápa černého, případně výskyt dalších hnízdních párů, mohou tento trend potvrdit. Potenciál pro další hnízdní teritoria již není velký, vedle oblasti Karlického údolí můžeme očekávat zahnízdění nejspíše na území národní přírodní rezervace Karlštejn.

Literatura

- BOBEK M., HAMPL R., PEŠKE L., POJER F., ŠIMEK J. a BUREŠ S. (2007): African Odyssey Project – satellite tracking of Black Storks (*Ciconia nigra*) breeding at a migratory divide. – *Journal of Avian Biology*, 39: 500–506.
- LORENC J. (1959): Čáp černý – vyhnízdil na Křivoklátsku. – *Živa*, 7: 159.
- PEŠKE L. (2004): Čáp černý (*Ciconia nigra*) v Českém krasu a jeho okolí. – *Fragmenta Ivoana (Ornithologica)*, Collecta 2: 43–53.
- POJER F. (2009): Hnízdí u nás naši čápi černí? – *Ochrana přírody*, 64, 4: 18–22.
- POJER F. (2011): Čáp černý hnízdí na Křivoklátsku už nejméně od roku 1958. – *Bohemia centralis*, 31: 413–420.

Obr. 2. Hnízdním stromem v národní přírodní rezervaci Koda je buk lesní. Foto F. Pojer.

Fig. 2. The nesting tree is an old beech (*Fagus sylvatica*) in the Koda National Nature Reserve. Photo by F. Pojer.

Obr. 3. Sloup elektrického vedení s napětím 22 kV nevhodného typu v blízkosti hnízda černých čápů v NPR Koda se stal osudným jednomu z mláďat v roce 2015. Foto F. Pojer.

Fig. 3. An electric pole (voltage 22 kV) of inappropriate type located close to the nest at Koda became fatal for one of young storks in 2015. Photo by F. Pojer.

Obr. 4. Mláďata po okroužkování, ve stadiu se žlutými zobáky. Foto L. Třna.

Fig. 4. Young storks after ringing, still with yellow beaks. Photo by L. Třna.